

o sobě pouze gnostické nejsou. Na druhou stranu je však nejnovější komentář oproti předchozím trochu ochuzen o možnou pozdější gnostickou optiku čtení, která je mnohdy velmi zajímavá (gnostický výklad byl vypuštěn např. v log. 88).

Komentáře k jednotlivým výročkům oproti poslednímu vydání (ve Wolf B. Oerter – Petr Pokorný [eds.], *Rukopisy z Nag Hammádí I: Kodex II/2-7*, Praha: Vyšehrad 2008) většinou autor podstatně rozšířil (např. u logií 65, 68, 74, 103; velmi zajímavý je např. nový výklad logia 84), některé interpretace pozměnil čiastečně (např. výklad „prázdnoty“ v log. 28 nebo pojem „syn člověka“, který už zde nechápe christologicky, v log. 86) a několik jich změnil radikálněji (např. výklad logií 62 a 104).

Jediné, co by se dalo knize vytknout (kromě absence koptského originálu, což však pro běžného čtenáře není problém až tak palčivý), jsou pouze drobné nepřesnosti (např. spis *Tajná kniha Janova* jako příklad žánru rozhovoru Ježíše s učedníky, v němž jsou Ježíšovy výroky zapracovány, může sloužit jen z malé části, protože jeho hlavním tématem je Ježíšův výklad gnostického příběhu – s. 8, pozn. 34) nebo drobné tiskové chyby (část komentáře k 9. logiu je omylem přiřazena ke komentáři k logiu 8; v logiu 65 vypadlo závěrečné „Kdo má uši, slyš!“).

V prvním logiu *Tomášova evangelia* se tvrdí, že „Kdo najde výklad těchto výroků, neokusí smrti“. Toto lákavé zaslíbení čtenáři žádný povitý komentář nemůže zaručit, protože jak přímo z textu vyplývá, porozumění je něco, k čemu musí dojít člověk sám. Pokorného komentář však nenechá čtenáře pouze zírat na mnohé, často na první pohled podivné výroky, ale nabízí mu solidní interpretační kontext, který jej přibližuje k myšlenkovému světu doby prvních dvou století a předkládá mu výklad christologie věčně „živého Ježíše“, která mohla být v počátcích křesťanství alternativou ke christologii Ježíše vzkříšeného.

ZUZANA VÍTKOVÁ

Edward G. Farrugia – Pavel Ambros (eds.), Encyklopedický slovník křesťanského Východu,

Olomouc: Refugium
Velehrad-Roma 2008.
ISBN 978-80-7412-019-0.

Patrný zájem o východokřesťanský svět v českém prostředí, vyvolaný řadou událostí posledních let, logicky vede ke hledání relevantních informací. Vedle četných monografických prací, především z pera nedávno zesnulého Tomáše kardinála Špidlíka a jeho žáků působících v římském a olomouckém Centru Aletti, se přitom ukazuje jako velmi potřebná též práce slovníkového typu, jež by v ucelené podobě poskytla nejen základní informace, nýbrž i východisko k detailnějšímu sledování dílčích otázek a problémů. Řadu slovníků zabývajících se na různé úrovni tematikou východního křesťanství připravených „západními“ i „východními“ autory doplnil v nedávné době vydaný *Dizionario enciclopedico dell' Oriente cristiano* (Roma: Pontificio Istituto Orientale 2000).

Slovník, jehož nejen duchovním inspirátorem byl Tomáš Špidlík, vznikl na půdě jedné z nejpřestížnějších světových institucí věnujících se kromě jiného právě východokřesťanskému světu – Papežského východního institutu. Tým pracovníků institutu pod vedením děkana fakulty východního křesťanství, profesora Edwarda G. Farrugia, jenž patří k předním světovým znalcům východní patologie a dogmatiky, doplnili další renomovaní světoví odborníci na východní křesťanství. Odborná kompetentnost tohoto týmu umožnila vytčení vážného cíle „pojednat o jádru problému, který je spojen s rozdělením křesťanského Východu (i Západu)“ a překonávat přitom „polemický či falešně irénický přístup“. Za stejně závažnou je možné považovat rovněž předem proponovanou snahu dát slovníku „scelující myšlenku“ (s. 8). Vytčené cíle ovlivnily koncepci recenzovaného díla, jež proto není typickým

slovníkem zaměřeným toliko na soustředování poznatků a definování pojmů.

Výběr a definování hesel ovlivnila snaha především co nejvýstižněji přiblížit jednotlivé partikulární církve. Bylo proto třeba najít vhodný klíč, který by umožnil „postížení jednoty projevující se rozlišením“ (s. 8). Jednotivým prvkem, který umožnil autorům dosažení jejich cíle, se staly teologie, spiritualita, liturgie a kanonická disciplína. K nim je třeba přidat i důsledně historický přístup, jenž umožňuje sledovat vývoj církví a jejich charakteristické aspekty v potřebných souvislostech a bez tendenčního zkreslování. Systematický přístup je potom logicky patrný i při volbě a formulaci hesel. „Velká“ hesla věnovaná jednotlivým východním církvím doplňují hesla speciálnější zaměřená, jež přibližují jejich historii, literaturu, obřady. Systém dotvářejí přehledně zpracovaná komparativní hesla, jež umožňují sledování charakteristických rozdílů mezi církvemi. To se děje především prostřednictvím explikace pojmů, jako jsou svátosti, liturgický rok, liturgické knihy, anafora, ekleziologie, eschatologie, ritus nebo Maria ve východních církvích.

Pečlivě zpracovaná hesla mapují předchaldedonské a chaldejské církve stejně jako jednotlivé národní pravoslavné církve, které se postupně v důsledku historického vývoje vyčleňovaly z rámce konstantinopolského patriarchátu (bulharská, makedonská, rumunská, ruská, řecká, srbská). Slovník tedy podává přehledný, a přitom strukturovaný obraz jednotlivých východokřesťanských církví, který skýtá čtenáři možnost pochopit společné rysy a stejně tak i rozdíly, jež vedly k napětí ve vzájemných vztazích v minulosti a mohou k němu vést i dnes.

Podobným způsobem lze připomenout hesla věnovaná problému vztahu mezi východními církvemi a církví římskokatolickou. Ústřední místo logicky náleží otázce rozdělení církví a případným pokusům o jeho překonání v podobě unie. Hesla sledující historická témata doplňují charakteristiky osobností, jež ovlivnily dobové dění a jejichž postoje pomáhají pochopit okolnosti oddělení předchaldedonských a chaldejských církví (Cyril Alexandrijský, Pulcherie, Theodosius II., Justin I., Justinian I., Ja-

kub Baradaj aj.), vzniku tzv. Fotiova schizmatu (Fotius, Mikuláš I.) a posléze velkého schizmatu (Michael Kerularios, Konstantin IX. Monomachos) či sjednání a podepsání lyonské unie (Michael VIII. Palaiolog, Řehoř X., Jan Bekkos, Andronikos II.) a unie florentské (Bessarion, Izidor, Evžen IV., Marek Eugenikos, Jan VIII. Palaiolog, Josef II.), jakož i příčiny jejich razantního odmítnutí v byzantském prostředí. Větší pozornosti by si v podobě samostatných hesel zasloužily důsledky sjednání florentské unie ve východní Evropě. Velmi dobře je naopak hesly zmapována brest-litevská církevní unie stejně jako jednotlivé národní řeckokatolické církve, které vznikly jak na jejím základě, tak i v důsledku politického a mocenského vývoje v 17. (rumunská řeckokatolická církev) a 19. století (bulharská řeckokatolická církev a řecká řeckokatolická církev).

Vztahy mezi jednotlivými východními církvemi, stejně jako jejich vztahy s církví římskokatolickou, sledují hesla zaměřená jak na obecnější otázky, tak i na jednotlivé problémy. Systematičnost přístupu potvrzují hesla postihující témata především historická (dominikáni a východ, Erasmus Rotterdamský a Byzanc, Augustin a Východ, pravoslavní a luteráni, Jeremiáš II. a luteráni, Rusko – vztahy k jezuitům) a hesla orientovaná výrazněji na aktuální vztahy mezi církvemi (ekumenismus, anglikánsko-pravoslavný dialog, katolicko-koptský dialog, katolicko-pravoslavný dialog, pravoslavně-luterský dialog, *Orientalium ecclesiarum*, uniatismus, Pavel VI., Athenagoras). Zmínku si zaslouží i další zdánlivě dílčí hesla, jež však doplňují systém a pomáhají pochopit okolnosti, které zásadně ovlivnily vztah mezi západní a východní církví (východní Illyriem, ekumenický patriarcha, Lev III., křížové výpravy, Alexandr Něvský, Grigorijs Camblak, řecká škola).

Zvláštní hesla se věnují také tradičně připomínaným problémům, jako je např. složitá otázka mezi světskou a duchovní mocí v byzantské říši a v zemích, jež byly v důsledku historického vývoje součástí byzantské ekumeny, především pak na Rusi (Byzantinci, dějiny a kultura, byzantská církev – byzantská teologie, konstantinopolský

patriarchát, ruská pravoslavná církev moskevského patriarchátu, Sergij Radoněžský, Josef Volokolamský, Moskva – Třetí Řím, Nil Sorskij, Maxim Řek, něšažatěle). Jako příklad snahy autorů slovníku o objektivní výklad problémů může v této souvislosti posloužit heslo *césaropapismus*, jež postihuje všechny aspekty tohoto termínu a zásadní rozdíly v jeho vnímání v západním a východním světě.

Koncepce daná slovníku Edwardem Farrugiou se projevila i v podobě jednotlivých hesel, kde se snoubí snaha podat výstižně informace s úsilím postihovat v maximálně možné míře širší souvislosti. Hodnotu jednotlivých hesel zvyšuje pečlivě zpracovaná bibliografie dováděná ve všech případech až do současnosti.

Jedinečný je přínos editora českého vydání, profesora Cyrilometodějské teologické fakulty a ředitele Centra Aletti v Olomouci Pavla Ambrose, a jeho spolupracovníků. Jednak doplnili bibliografie mnohých hesel o českou a slovenskou literaturu, jednak jejich příspěvkem podává slovník přehledný obraz také o východokřesťanské tradici v českých zemích a na Slovensku, o jejich představitelích a nositelích, ale i o badatelích, kteří se jí zabývali. Rozsah informací a souvislostí, jež svými hesly přiblížili, je v českém prostředí ojedinělý a jedinečný. Připomenutí si zaslouží také hesla zaměřená na bohoslužebnou praxi a působení pravoslavných církví, jimiž výrazně přispěli k obohacení informační hodnoty slovníku.

Encyklopedický slovník křesťanského východu nesporně splnil cíle, jež s ním spojil Edward Farrugia a jeho spolupracovníci. Poskytli badatelské veřejnosti i zájemcům o křesťanský Východ ucelenou příručku, již lze využít i při řešení vážných badatelských úkolů.

PAVEL BOČEK

James B. Given, Inkvizice a středověká společnost: Moc, kázeň a odpor v Languedocu,

Neratovice: Verbum 2008, 352 s.
ISBN 978-80-903920-0-7.

Nakladatelství Verbum se sídlem v Neratovicích vydalo jako svou vůbec první publikaci překlad knihy Jamese B. Givena *Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc* (Ithaca – London: Cornell University Press 1997). Vydání českého překladu této knihy je do určité míry překvapením: když česká nakladatelství vydávají překlady odborné historické literatury, volí častěji knihy klasiků či popularizující přehledy než úzce specializované odborné monografie autorů, kteří nejsou všeobecně známi.

Medievista James Buchanan Given získal doktorský titul na Stanfordské univerzitě v roce 1976. V současnosti působí jako profesor na Kalifornské univerzitě. Mezi jeho nejvýznamnější publikace patří – vedle recenzované knihy – monografie *Society and Homicide in Thirteenth-Century England* (Stanford: Stanford University Press 1977) a *State and Society in Medieval Europe: Gwynedd and Languedoc under Outside Rule* (Ithaca: Cornell University Press 1990).

Given se dlouhodobě věnuje mechanismům vládnutí ve středověké společnosti. Toto zaměření vyjadřuje i téma recenzované knihy, která chce být „případovou studií sociologie středověké politiky“ (s. 13), respektive „případovou studií středověkého vládnutí a správy“ (s. 16). Lze ji však číst i v širší perspektivě – jako „zkoumání podstaty politické moci ve středověké společnosti“ (s. 16). Na základě pečlivé práce s prameny – zčásti dosud nevydanými – autor prozkoumává působení inkvizičních soudů v Languedoku ve 13. a na počátku 14. století s obzvláštním důrazem na léta 1275–1325. Nepředkládá ale ani další verzi vyprávění o vykořenění nesouhlasných nábožen-